

УДК 341.1:221

БОЙКО І.С.

**УКРАЇНА ПРОТИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ:
ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ МІЖНАРОДНИМ СУДОМ ООН**

Статтю присвячено судовій стадії врегулювання російсько-українського збройного конфлікту. Автор аналізує зміст позовної заяви України проти РФ, поданої до Міжнародного Суду ООН, та результати початкових етапів розгляду позовних вимог, що зумовили прийняття Наказу МС ООН щодо застосування Міжнародної Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (прохання про вжиття тимчасових заходів).

Ключові слова: Міжнародний Суд ООН, Міжнародна Конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, Міжнародна Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, тимчасові заходи.

Статья посвящена судебной стадии урегулирования российско-украинского вооруженного конфликта. Автор анализирует содержание искового заявления Украины против РФ, поданного в Международный Суд ООН, и результаты начальных этапов рассмотрения исковых требований, обусловивших принятие Приказа МС ООН по применению Международной конвенции о борьбе с финансированием терроризма и Международной конвенции о ликвидации всех форм расовой дискриминации (просьба о принятии временных мер).

Ключевые слова: Международный Суд ООН, Международная Конвенция о борьбе с финансированием терроризма, Международная Конвенция о ликвидации всех форм расовой дискриминации, временные меры.

The article is devoted to the judicial stage of the settlement of the Russian-Ukrainian armed conflict. The author analyzes the content of the statement of claim of Ukraine against Russia submitted to the International Court of Justice and the results of the initial stages of consideration of the claims that led to the adoption of the Order on the application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (request for the indication of provisional measures).

Key words: International Court of Justice, International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism, International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, provisional measures.

Вступ. Зусилля міжнародного співтовариства щодо нормативного визначення сутності російсько-українського конфлікту є досить значними. Перелік міжнародно-правових документів відносно проблеми порушення територіальної цілісності та суверенних прав України містить десятки посилань та тверджень щодо наявності збройної агресії Російської Федерації. Зокрема, 27 березня 2014 року Генеральна асамблея ООН ухвалила Резолюцію 68/262 «Територіальна цілісність України», в якій підтвердила визнані кордони України та відсутність будь-яких правових підстав для зміни статусу АР Крим та м. Севастополя [1]. Аналогічна позиція ГА ООН була підтверджена в Резолюції 71/205 «Ситуація з правами людини в АР Крим та місті Севастополь (Україна)», схвалений 19 грудня 2016 року. У Резолюції вперше в офіційних документах ООН Російська Федерація визнається державою-окупантом, також була засуджена критична ситуація у сфері прав людини в окупованому Криму [2].

Дипломатичні засоби врегулювання російсько-українського конфлікту – переговори, листування, нотування – протягом трьох років активно застосовувались Україною. Крім того,

© БОЙКО І.С. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри морського права (Національний університет «Одеська морська академія»)

державою Україна подано позовні заяви проти Російської Федерації в Міжнародний суд ООН, Міжнародний трибунал з морського права, Європейський суд з прав людини, Міжнародний кримінальний суд.

Проблема порушення територіальної цілісності та суверенних прав України турбує українських та зарубіжних науковців. Юристи-міжнародники присвячують монографічні дослідження аналізу російсько-українського збройного конфлікту. Першим таким твором вийшла друком колективна монографія «Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право» ще влітку 2014 року. Корифеї української школи міжнародного права – Буроменський М.В., Буткевич В.Г., Василенко В.А., Гнатівський М.М., Задорожній О.В. – у тісній співпраці з колегами (авторський колектив – це 56 вчених-міжнародників) здійснили міжнародно-правовий аналіз агресії Російської Федерації щодо України, що мала наслідком анексію Криму, а також подіям на сході України, зокрема діяльності угруповань «ДНР» та «ЛНР» [3].

Задорожній О.В. провів комплексне міжнародно-правове дослідження відносин, пов'язаних із міждержавною взаємодією Російської Федерації та України з «кримського питання» та подій на сході України. Наукові монографії вченого: «Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права»; «Анексія Криму – міжнародний злочин»; «Российская доктрина международного права после аннексии Крыма» – творчий результат дослідження [4].

Важливі складові частини проблеми аналізуються юристами-міжнародниками України. Так, Бабін Б.В., Василенко В.А., Гнатівський М.М., Задорожній О.В., Хамідова М.Ф. вивчають причини, політико-правові оцінки російсько-української війни 2014 року; надають міжнародно-правову кваліфікацію дій Російської Федерації на сході України як акту агресії; національні та міжнародні механізми реагування на порушення прав людини, спричинені збройною агресією; роль міжнародних судових установ у захисті прав людини під час збройного конфлікту; звернення України до Європейського суду з прав людини як міжнародно-правовий засіб реагування на агресію Російської Федерації; роль Європейського суду з прав людини в умовах російської агресії проти України; кваліфікацію міжнародних збройних конфліктів у практиці міжнародних судових установ; принцип компліментарності Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії [5].

Зарубіжні спеціалісти з міжнародного права також фокусують увагу на визначенні причин та наслідків збройного конфлікту між Російською Федерацією та Україною [6].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження змісту судової стадії врегулювання конфлікту між Росією та Україною Міжнародним Судом ООН.

Результати дослідження. 16 січня 2017 року Україна порушила справу за № 166 у Міжнародному Суді ООН [International Court of Justice (ICJ)] проти Російської Федерації, звинувачуючи її в порушенні Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму [ICSFT] від 9 грудня 1999 року і Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [CERD] від 21 грудня 1965 року [7]. Обидві держави є учасниками цих міжнародно-правових документів.

6-9 березня 2017 р. відбулися слухання у справі Україна проти Росії.

Серед складу суду, крім діючих 15 членів, є по одному представнику від кожної зі сторін – судді ad hoc. Відповідно до правил Суду, якщо в його складі немає громадянина тієї країни, що є стороною справи, така держава може призначити суддю ad hoc. Інститут суддів ad hoc втілює один з основоположних принципів, що регулюють функціонування Міжнародного суду ООН, тобто принцип суворої рівності сторін. Це стосується тієї з країн-учасників процесу, яка не має свого громадянина в складі суду. Користуючись цим правом, Російська Федерація призначила російського суддю Леоніда Скотнікова, а Україна – італійського суддю Фаусто Покара [7].

Відносно Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, в позовній заяві Україна зазначила: «Україна переконливо просить Суд винести рішення і оголосити, що Російська Федерація через свої державні органи, державних службовців, інших осіб і організації, які здійснюють повноваження держави, а також через інших агентів, що діють за дорученням або під керівництвом і контролем РФ, порушила наступні свої зобов'язання по Конвенції щодо фінансування тероризму: (а) забезпечувала фінансування, включаючи постачання озброєння і тренування для незаконних збройних формувань, що вчиняють акти тероризму в Україні, в тому числі «ДНР», «ЛНР», «Харківських партизанів» і пов'язаних з ними груп і осіб; (b) не вживала належних заходів для виявлення, заморожування та конфіскації коштів, що використовуються для допомоги незаконним збройним групам, що здійснюють акти тероризму на території України; (c) не проводила розслідування, судового переслідування або видачу виконавців терактів та тих, хто фінансує тероризм і перебуває на території РФ; (d) не надавала Україні всю можливу допомогу у

зв'язку з розслідуванням кримінальних справ про фінансування тероризму; (е) не застосовувала всі можливі заходи для запобігання і припинення актів тероризму, вчинених російськими громадянами і публічними суб'єктами». На думку України, Росія порушила статті 8, 9, 10, 11, 12 та 18 Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму [8]. Тому повний перелік позовних вимог наступний: (а) негайно і беззастережно припинити і відмовитися від подальшого надання будь-якої підтримки, включаючи фінансування, озброєння і підготовку незаконних збройних груп, що вчиняють акти тероризму в Україні; (б) негайно докласти всіх зусиль, щоб гарантувати, що вся зброя, надана таким збройним групам, вивезена з України; (с) безпосередньо здійснювати належний прикордонний контроль, щоб не допустити нові акти фінансування тероризму, в тому числі – постачання зброї з території Російської Федерації на територію України; (д) негайно припинити постачання грошей, зброї та іншого майна з території Російської Федерації та окупованого Криму для незаконних збройних формувань, що вчиняють акти тероризму в Україні, включаючи заморожування всіх банківських рахунків, використовуваних для їх підтримки; (е) негайно заборонити всім російським чиновникам дії з фінансування тероризму в Україні, в тому числі міністру оборони РФ Сергію Шойгу; заступнику голови Держдуми РФ Володимиру Жириновському; депутатам Держдуми Сергію Миронову і Геннадію Зюганову, а також порушити судові переслідування стосовно цих та інших осіб, відповідальних за фінансування тероризму; (ф) негайно надати всебічне сприяння Україні в розгляді поточних і майбутніх запитів про надання допомоги в розслідуванні та щодо припинення фінансування тероризму з боку незаконних збройних формувань; (г) повністю відшкодувати втрати, пов'язані зі збиттям рейсу МН17 Малайзійських авіаліній; (г) повністю відшкодувати втрати, пов'язані з обстрілом мирних жителів у Волновасі; (і) повністю відшкодувати втрати, пов'язані з обстрілом мирних жителів у Маріуполі; (ж) повністю відшкодувати втрати, пов'язані з обстрілом мирних жителів у Краматорську; (к) повністю відшкодувати втрати, пов'язані з вибухами, спрямованими проти мирного населення в Харкові; (л) повністю відшкодувати втрати, пов'язані з усіма іншими терористичними актами, які Російська Федерація спричинила, сприяла їм або підтримувала їх, фінансуючи тероризм та не вживаючи заходів для запобігання і розслідування фінансування тероризму [8].

Що стосується Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, в позовній заяві Україна зазначила: «Україна переконливо просить суд винести рішення і оголосити, що Російська Федерація... в тому числі через владу незаконно окупованого Росією Криму... таким чином порушила свої зобов'язання за Конвенцією: (а) систематично дискримінує і принижує кримських татар та українські громади в Криму, здійснюючи таким чином державну політику з культурної зачистки тих верств населення, які сприймаються як противники окупаційного режиму; (б) провела незаконний референдум, який відбувся в атмосфері насильства та залякування щодо національних груп, відмінних від росіян, не докладаючи зусиль для захисту цих груп, що стало першим кроком до позбавлення цих громад захисту з боку українського законодавства та для створення для них режиму російського домінування; (с) придушує політичні й культурні прояви кримськотатарської ідентичності, в тому числі шляхом переслідування кримськотатарських лідерів і заборони діяльності Меджлісу кримськотатарського народу; (д) забороняє кримським татарам збиратися для святкування і відзначення важливих культурних подій; (е) здійснює і толерує кампанію з викрадення і вбивств кримських татар; (ф) переслідує представників кримськотатарської громади, проводячи безпідставні обшуки і затримання; (г) змушує до мовчання кримськотатарські ЗМІ; (г) придушує навчання кримськотатарською мовою та роботу освітніх установ кримськотатарської спільноти; (і) придушує україномовну освіту, яка необхідна етнічним українцям; (ж) запобігає зібранням етнічних українців, які бажають відзначити важливі культурні заходи; (к) придушує україномовні ЗМІ [8].

Україна просить Міжнародний Суд ООН зобов'язати Російську Федерацію виконати свої зобов'язання по Конвенції, зокрема: (а) негайно припинити й утримуватися від подальшої реалізації політики культурної зачистки, вжити всіх необхідних і належних заходів для гарантування повного і рівного захисту для всіх груп в окупованому Росією Криму, включно з кримськими татарами та етнічними українцями; (б) негайно відновити права Меджлісу кримськотатарського народу і лідерів кримських татар в окупованому Росією Криму; (с) негайно відновити права кримськотатарського народу в окупованому Росією Криму на участь у культурних заходах, включаючи щорічне відзначення річниці їх депортації з Криму; (д) негайно вжити всі необхідні і належні заходи для припинення зникнення і вбивства кримських татар в окупованому Росією Криму, повною мірою і належним чином розслідувати зникнення Решата Аметова, Тимура Шаймарданова, Ервіна Ібрагімова і всіх інших жертв; (е) негайно вжити всі необхідні і належні заходи

для припинення невинуватих і безпідставних обшуків і арештів кримських татар в окупованому Росією Криму; (f) негайно відновити ліцензії і вжити всі інші необхідні і належні заходи для відновлення роботи кримськотатарських ЗМІ в окупованому Росією Криму; (g) негайно припинити втручання в кримськотатарську освіту і вжити всі необхідні і належні заходи для відновлення освіти кримськотатарською мовою в окупованому Росією Криму; (h) негайно припинити втручання до освіти етнічних українців і вжити всі необхідні і належні заходи для відновлення навчання українською мовою в окупованому Росією Криму; (i) негайно відновити права етнічних українців щодо їх участі в культурних заходах в окупованому Росією Криму; (j) негайно вжити всі необхідні і належні заходи, щоб забезпечити вільне функціонування україномовних ЗМІ в окупованому Росією Криму; (k) провести повне відшкодування всім жертвам політики Російської Федерації щодо культурної зачистки та дискримінації в окупованому Росією Криму [8].

Окрім позовних вимог, виконання яких ООН вимагатиме лише після винесення остаточного рішення, Україна 16 січня 2017 року подала також прохання про вжиття тимчасових заходів, щодо яких Міжнародний Суд ООН прийняв наказ [Order] 19 квітня 2017 року. Згідно з рішенням Суду Російська Федерація в окупованому Криму має: а) утримуватись від збереження або застосування нових обмежень на права кримськотатарської спільноти зберігати свої представницькі інституції, включаючи Меджліс кримськотатарського народу; б) забезпечити доступ до освіти українською мовою [9, para. 102].

Що стосується рішення в частині застосування Міжнародної конвенції про протидію фінансуванню тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, МС ООН підтвердив наявність спору між Україною та Російською Федерацією щодо застосування Конвенцій; визнав дотримання Україною необхідної досудової процедури; визнав наявність своєї попередньої (prima facie – «юрисдикція на перший погляд») юрисдикції щодо цього спору [9, para. 54, 55, 62, 81].

Визнання МС ООН дотримання Україною необхідної досудової процедури вважаємо досить важливим досягненням, оскільки остаточне рішення подібної справи (Грузія проти РФ) від 1 квітня 2011р. встановило відсутність юрисдикції відносно розгляду позову, саме тому, що не була дотримана обов'язкова досудова процедура, передбачена ст. 22 Конвенції [10, p. 70]. Суд відмовив Грузії на тій підставі, що вона не повною мірою виконала всю необхідну попередню, досудову стадію, не доклала недостатньо зусиль до вирішення спору мирним шляхом. Грузія мала провести переговори з Росією стосовно всіх статей конвенції, які, на її думку, Росією порушуються. Але в 2008 році Суд ухвалив рішення проти Росії, яким Москву зобов'язали до тимчасових заходів, які мали би припинити расову дискримінацію грузинів в окупованих Абхазії та Південній Осетії. Рішення було дискусійним: восьмеро суддів проголосували «за» і семеро – «проти» [9, para. 59; 10, p. 128]. Серед тих, хто не повірив словам росіян про те, що вони «не здійснюють фактичний контроль над цими територіями», був француз Ронні Абрагам. У справі «Україна проти Росії» Абрагам є суддею-доповідачем та чинним Президентом МС ООН.

Суд зазначив, що для прийняття остаточного рішення Україні необхідно потурбуватись про додаткові докази порушення прав кримськотатарського населення [9, para. 99, 100] та про фінансування тероризму [9, para. 105]. Йдеться про зобов'язання держав унеможливити фінансові потоки на підтримку терористичних організацій. Конвенція спрямована перш за все на те, щоби перекрити фінансування приватними коштами. Питання, чи займаються тероризмом самі держави, не регулюється МКЗФТ. Однак важливий той факт, що суд визнав власну юрисдикцію в цьому питанні і тим самим допустив можливість застосування цієї конвенції за тих обставин, на які вказала Україна. Суд на даному етапі не побачив достатніх доказів існування мети вчинення терактів проти мирного населення. Крім того, в Конвенції йдеться не про постачання зброї, а про фінансування тероризму. Щоби застосувати конвенцію у випадку надання зброї чи інших засобів, потрібна дуже широка інтерпретація цього правового акту.

Україна не дотрималася стандартів доказової бази, щоб довести умисність перерахування коштів (для суб'єктів Л/ДНР), не надала достатніх і правдоподібних [plausible] доказів, що російська сторона несе відповідальність за загибель цивільних осіб на Донбасі [9, para. 66, 68].

Суд констатував: розслідувати збиття пасажирського літака рейсу МН17 над зоною бойових дій в липні 2014 року, яке забрало життя 298 безневинних людей, він не може, оскільки його повноваження є обмеженими [9, para. 26]. Судді знають, що саме Росія наклала вето у Раді Безпеки ООН та не допустила створення міжнародного трибуналу для розслідування обставин трагедії.

Суд також визнав за необхідне нагадати, що Рада Безпеки ООН закликала Україну і Росію розробити комплекс заходів із виконання «Мінських домовленостей» [9, para. 104]. Правова

природа Мінських домовленостей незрозуміла, але вони введені до міжнародного права завдяки тому, що їх підтримала резолюція Ради Безпеки ООН (S/RES/2202 (2015) від 17 лютого 2015 року, яка є нормою прямої дії для всіх держав світу.

Інші заходи щодо України чи Росії для вирішення конфлікту на Донбасі Міжнародний суд ООН відмовився вводити. Суд також зобов'язав обидві сторони утримуватись від дій, які б погіршували або розширювали предмет спору або ускладнювали його розв'язання [9, para. 103], тому що наступний етап – розгляд справи по суті, в рамках якого Україна має представити всі необхідні докази для притягнення Росії до відповідальності за порушення своїх міжнародно-правових зобов'язань [9, para.105].

Аналіз результатів голосування та систематизація особливих думок та заяв судів дозволяє стверджувати наступне. Судді Томка [Tomka], Хьюе [Hue], ad hoc Леонід Скотніков були проти рішення щодо Меджлісу. Суддя Хьюе не використав можливість обґрунтувати свою позицію. Суддя Томка та суддя ad hoc Л.Скотніков не вважають, що Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації дозволяє регулювати це питання. Одноголосне головування щодо забезпечення доступу до освіти українською мовою на півострові Крим та зобов'язання сторін утримуватись від дій, які б погіршували бо розширювали предмет спору, або ускладнювали його розв'язання, є важливим показником єдності позицій суддів МС ООН щодо наявності міждержавного конфлікту. У заявах суддів Томка, Кроуфорд [Crawford] та особливих думках суддів Овада [Owada], Канкадо Тріндаде [Cançado Trindade], Бхандарі [Bhandari], ad hoc Фаусто Покар [Fausto Posar] роз'яснюється необхідність вдосконалення доказової бази щодо питання фінансування тероризму, оскільки поки можна стверджувати про достовірність [plausible] фактів [11].

Висновки. Таким чином, остаточне рішення Міжнародного Суду ООН залежатиме від того, чи вдасться Україні знайти достатньо доказів щодо обох конвенцій (МКЗФТ, КЛРД). Докази мають бути незаперечні, наприклад, свідчення терористів; навмисність і масовість порушень щодо прав кримськотатарського населення.

Міжнародний Суд ООН визнав, що Російська Федерація є стороною, яка впливає на конфлікт на сході України. Системне порушення Мінських домовленостей Росією вимагатиме від світової спільноти створення жорсткішого формату щодо агресора.

Список використаних джерел:

1. A/RES/68/262 Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 [without reference to a Main Committee (A/68/L.39 and Add.1)] 68/262. Territorial integrity of Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/455/17/PDF/N1345517.pdf?OpenElement>.
2. A/RES/71/205 Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2016 [on the report of the Third Committee (A/71/484/Add.3)] 71/205. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/455/74/PDF/N1645574.pdf?OpenElement>.
3. Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право / [М.М. Антонович та ін.] ; Укр. асоц. міжнар. права. – Київ : К.І.С., 2014. – 1056 с.
4. Задорожній О.В. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права / О.В. Задорожній ; Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т між нар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, каф. міжнар. права. – Київ : К.І.С., 2015. – 712 с.
5. Задорожній О.В. Анексія Криму – міжнародний злочин / О.В. Задорожній ; Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т між нар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, каф. міжнар. права. – Київ : К.І.С., 2015. – 576 с.
6. Задорожній А.В. Российская доктрина международного права после аннексии Крыма / А.В. Задорожний А.В. ; Укр. асоц. междунар. права, Ин-т междунар. Отношений Киев. нац. ун-та им. Тараса Шевченко, каф. междунар. права. – Киев. : К.И.С., 2015. – 144 с.
7. Бабін Б.В. Роль Європейського суду з прав людини в умовах російської агресії проти України / Б.В. Бабін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukma.edu.ua/index.php/news/2308-p-iata-vseukrainska-naukova-konferentsiia-aktualni-problemy-mizhnarodnoho-zakhyst>.
8. Василенко В.А. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки / В.А. Василенко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.hronda.hu/2015/nom_129/publicistika/vijna.html.
9. Гнатовський М.М. Україна та Міжнародний кримінальний Суд: конституційний аспект / М.М. Гнатовський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://voxukraine.org/2016/01/12/ukraine-and-the-international-criminal-court-a-constitutional-matter-ua>.

10. Задорожній О.В. Звернення України до Європейського суду з прав людини як міжнародно-правовий засіб реагування на агресію Російської Федерації / О.В. Задорожній // Український часопис міжнародного права. – 2014. – № 4. – С. 140

11. Хамидова М.Ф. Принцип комплементарності Міжнародного уголовного суду – правильний підхід в отношении преступлення агресії? / М.Ф. Хамидова // Евразийский юридический журнал. – 2015. – № 8(87). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eurasialaw.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=7728:-8-87-2015&catid=499:-8-87-2015-&Itemid=817.

12. Lauren Van Metre, Viola G. Gienger, and Kathleen Kuehnast. The Ukraine-Russia Conflict Signals and Scenarios for the Broader Region USIP.ORG • SPECIAL REPORT 366. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.usip.org>.

13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?>

14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icj-cij.org/docket/files/166/19314.pdf>.

15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icj-cij.org/docket/files/166/19394.pdf>.

16. Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2011 (I). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icj-cij.org/docket/files/140/16398.pdf>.

17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icj-cij.org/docket/files/166/19410.pdf>.